
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УТИЛІЗАЦІЇ НЕПРИДАТНИХ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕСТИЦИДІВ, ЩО НАКОПИЧЕНІ ЗА ЧАСІВ СРСР

О.В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,

Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olena@gmail.com

О.В. КУХАР, аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного
права імені академіка В.З. Янчука,

Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olgukukhar@gmail.com

Анотація. У статті здійснено науково-теоретичний аналіз законодавства СРСР, вітчизняного законодавства. Окрема увага приділяється встановленню особливостей у правовому регулюванні вилучення, утилізації, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них.

Автори доходять висновку, що на сьогоднішній день, з урахуванням необхідності покращення стану навколишнього природного середовища варто більше зусиль на рівні держави направити на утилізацію пестицидів, що накопичені за часів СРСР, в першу чергу затвердити державну програму із визначенням чітких заходів для її реалізації і джерел фінансування.

На сьогоднішній день обласні державні адміністрації мають можливість без втручання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України вирішувати проблеми із застарілими пестицидами та агрохімікатами, а також визначати, де найбільш вигідно здійснювати утилізацію цих речовин. Таким чином, на сьогоднішній день процес зменшення непридатних пестицидів запущено. Він спрямований на покращення екологічного стану в країні, сприятиме зменшенню негативного впливу на життя та здоров'я людей та дозволить розвиватися сільському господарству.

Ключові слова: відходи, промислові відходи, пестициди, засоби захисту рослин, утилізація пестицидів, тара, сільське господарств

Актуальність.

Враховуючи заявлені цілі ЄС в рамках Європейського зеленого курсу, в тому числі блоку, що стосується сільського господарства – Стратегії «Від ферми до виделки», якою передбачено мати нейтральний або позитивний вплив на довкілля, в тому числі зафіксовано зменшення використання пестицидів та мінеральних добрив, для України є вкрай важливим першочергово вирішити на державному рівні питання з утилізацію пестицидів, що накопичені за часів СРСР.

Слід звернути увагу, що накопичення непридатних пестицидів через відсутність протягом довгого часу їх безпечної утилізації наносить непоправну шкоду навколишньому природному середовищу, а можливість несанкціонованого доступу громадськості до стихійних місць складування непридатних пестицидів, що залишилися з радянських часів, призводять до необоротних негативних наслідків для довкілля і здоров'я населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню питань правового регулювання відходів у сільських господарстві, у т.ч. непридатних пестицидів і агрохімікатів, присвячені роботи провідних вітчизняних фахівців у сфері аграрного, земельного та екологічного права, зокрема: В.М. Єрмоленко, В.І. Андрейцевим, В.А. Зуєвим, К.Б. Сакаджи, О.А. Трегуба.

Мета цієї статті полягає у проведеному науково-теоретичного аналізу правових засад утилізації пестицидів, що накопичені за часів СРСР в Україні. Окрема увага приділяється історичному аналізу регулювання

таких пестицидів і обґрунтуванню необхідності розробки і прийняття державної програми із визначенням чітких заходів для її реалізації і джерел фінансування.

Результати.

На світовій арені Україна завжди розглядалася як аграрна держава. Ще за радянських часів наша країна була локомотивом аграрної галузі, адже для цього мала всі необхідні передумови. В першу чергу це великі площі чорнозему – одного з найбільш родючих ґрунтів, а також сприятливий клімат для ведення аграрного бізнесу. Проте, навіть в таких умовах без застосування пестицидів неможливо отримати високі врожаї та захистити сільськогосподарські культури від шкідників та хвороб. Як слушно зазначає В.М. Єрмоленко, при технологіях вирощування сільськогосподарських культур без застосування пестицидів урожайність знижується на 35–50 %, значно погіршується якість продукції (Єрмоленко, 2010: 330).

Слід зазначити, що в СРСР засоби захисту рослин використовувалися досить активно. У 20-30-ті роки ХХ ст. для боротьби з основними шкідниками і хворобами рослин вживалися інсектициди (сполуки миш'яку, ДДТ та ін). Зокрема, влітку 1925 р. в СРСР відбулися експерименти з використання авіації для боротьби зі шкідниками рослин: застосовувалася отрута проти сарани (ДДТ), дію якої на людей у той час ще не було до кінця вивчено (Пестициди і технічні засоби їх використання, 2001: 7). В 1956 році Міністерством сільського господарства СРСР було підготовлено й офіційно затверджено «Список химических средств

борьбы с вредителями, болезнями сельскохозяйственных растений, которые разрешены для использования в сельском хозяйстве». Из цього часу такі списки публікувалися на п'ятирічку, але із щорічним уточненням переліку препаратів і регламентів щодо їхнього застосування. У цей же час у 1961 році при Міністерстві сільськогосподарства СРСР було створено Міжурядову державну комісію з хімічних методів боротьби зі шкідниками, хворобами рослин, головним завданням якої була організація державних досліджень вітчизняних та іноземних пестицидів, реєстрація препаратів, дозволених цим міністерством для застосування в сільському й лісовому господарстві (Сакаджі, 2010: 244). Як бачимо застосуванню пестицидів приділялася значна увага. В тому числі було врегульовано питання утилізації пестицидів. Так, у законодавстві СРСР було закріплено, що пестициди, які прийшли в непридатність і заборонені до застосування в сільському господарстві, відправляються на хімічні підприємства організаціями «Сільгоспхімія» для утилізації, знешкодження і захоронення, як правило, в заводській упаковці. Прийом поступаючих від організацій сільгоспхімії пестицидів на хімічних підприємствах проводився в спеціально відведених місцях, виділених для збору, накопичення і зберігання токсичних промислових відходів, що підлягають знешкодженню і похованню (п. 1.4. Порядку накопичення, транспортування, знешкодження і поховання токсичних промислових відходів (Санітарні правила) затвердженого Головним державним Санітарним лікарем СРСР від 29 грудня 1984 р. № 3183-84) («Порядок накопичення, транспортування, обезврежи-

вання...», 1984). Відповідно на кожному промисловому підприємстві по ходу технологічного процесу утворювалися, накопичувалися за зміну, добу певна кількість промислових відходів, які в залежності від класу небезпеки поміщалися в тару – в сталеві балони – особливо небезпечні відходи першого класу небезпеки, в поліетиленові мішки – другого класу небезпеки, в паперові мішки – третього класу, які по заповненні зважувалися, вносилися в журнал обліку відходів, а потім доставлялися на промисловий майданчик і залишалися на окремому місці для подальшого транспортування на полігон захоронення.

Проте результатами широкомасштабної хімізації сільського господарства стали тисячі занедбаних або напівзруйнованих складів засобів хімізації, в більшості випадків поблизу водойм. З розвалом сільськогосподарської інфраструктури дуже багато з них, як і залишки препаратів, що зберігалися в них, виявилися безгоспними. Дуже часто пестициди і добрива виявлялися покинутими на узбіччі доріг, в лісах, ярах, біля води і т.д. («Методические рекомендации неправительственным организациям...»).

Так, в Україні нагромадження непридатних до застосування пестицидів почалося в 70–80-х роках минулого століття, коли в сільському господарстві широко використовувалися інтенсивні технології і рівень використання пестицидів складав 3-4 кг на га сільськогосподарських угідь. Як результат, заборонені до використання та непридатні до застосування пестициди складавали у великих кількостях на централізованих складах державного об'єднання «Укграгрохім» або в окремих сільських господарствах («Проблема не-

придатних і заборонених до використання пестицидів...»). До 1992 року це були колгоспи, після – колективні сільськогосподарські підприємства (КСП), створені на підставі Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14 листопада 1992 р. В результаті реорганізації КСП, непридатні для використання пестициди передавалися на баланс обласних державних адміністрацій чи районних рад. Вказаний процес супроводжувався втратою документації на засоби захисту рослин, які часто залишилися на закинутих складах, закопаними в землю чи просто під відкритим небом.

Згідно з інформацією, що міститься в Розпорядженні КМУ «Про схвалення національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» від 8 листопада 2017 р. № 820-р, окрему групу відходів хімічних засобів захисту для рослин становлять непридатні та заборонені до використання пестициди, що виготовлені та накопичені ще за часів СРСР. За попередніми результатами обсяги накопичення непридатних хімічних засобів захисту рослин в Україні оцінюються в 8,5 тис. тонн, проте ці цифри значно вищі, адже достовірної інформації, на жаль, наразі поки не має. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), на території нашої держави зараз накопичено 25 тис. тонн непридатних пестицидів (Офіційний сайт ФАО). Тому, особливої актуальності набуває проблема їх утилізації.

Згідно з Порядком вилучення, утилізації, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них, затвердженим Постановою КМУ від 27 березня

1996 р № 354, утилізація, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них здійснюються підприємствами, на яких вони виготовлені, а також іншими підприємствами, що мають ліцензію Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами, позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи, на договірних умовах (п.3). Проте в Україні немає жодного заводу, який би міг займатися утилізацією такого типу відходів у екологічно безпечний спосіб. В основному, через його високу вартість. Так, у зв'язку з відсутністю дієвої нормативно-правової бази, постійною зміною правил та потенційними значними фінансовими затратами, такий завод може обійтися інвестору до 10 млн. євро («Про отруєння...»). Слід зазначити, що з прийняттям постанови КМУ від «Про внесення зміни до пункту 11 Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням» від 21 листопада 2018 р. № 1212, стало можливим вивезення непридатних до використання пестицидів для їх утилізації за межі території України. Важливим є і те, що з прийняття вищезазначеної Постанови обласні державні адміністрації мають можливість без втручання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України вирішувати проблеми із застарілими пестицидами та агрохімікатами, а також визначати, де найбільш вигідно здійснювати утилізацію цих речовин. Обрання підрядників із ліцензіями на збір, зберігання та перевезення пестицидів, фінансування цих заходів –

це прерогатива обласних державних адміністрацій («Обласні державні адміністрації отримали можливість...»).

Крім утилізації, українським законодавством передбачено проведення комплексної інвентаризації накопичення заборонених і непридатних до використання в сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин; інвентаризація накопичення заборонених і непридатних до використання в сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин проводиться на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності, що мають складські приміщення для зберігання хімічних засобів захисту рослин (пп. 2 п. 1 Порядку проведення комплексної інвентаризації місць накопичення заборонених і непридатних для використання в сільському господарстві хімічних засобів для захисту рослин, затвердженим спільним наказом Мінагрополітики, Мінприроди, МОЗ від 18 жовтня 2001 р. № 315/376/412).

На сьогоднішній день, здійсненням інвентаризації та утилізації пестицидів, що залишилися з радянських часів, по факту, займаються органи місцевого самоврядування. Для цього згідно з Законом України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року, вони мають проводити тендери. Зокрема, на Сумщині для вирішення проблеми з утилізацією пестицидів обласною радою було прийнято рішення про передачу субвенції міському бюджету в сумі 719 220 грн. Сесією прийнято рішення про співфінансування для утилізації цих пестицидів у сумі 179 тисяч 805 гривень. Тобто, Синівська сільська рада змогла оголосити тендер на майже 900 тисяч гривень («На Сумщині оголосили тендер...»). Але, це лише незначна частина коштів, які необхід-

но зібрати, щоб очистити регіон від непридатних до використання засобів захисту рослин.

Враховуючи катастрофічну ситуацію у вказаній сфері, Радою національної безпеки і оборони України було прийнято рішення «Про заходи щодо підвищення рівня хімічної безпеки на території України» від 19 березня 2021 р. Ним передбачається, що Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України разом із місцевими органами виконавчої влади у 2021 році мають забезпечити фінансування проектів з утилізації та знешкодження неприродних небезпечних речовин за рахунок коштів фондів охорони навколишнього природного середовища (абз 2 пп.3 п.6). Слушно зазначає К.М. Кравцова, що запобігання забрудненню навколишнього природного середовища хімічними засобами є однією з важливих проблем сучасного інтенсивного землеробства (Кравцова, 2015: 145).

Висновки і перспективи.

Таким чином, слід констатувати, що на сьогоднішній день місцевим органам влади надані повноваження щодо вирішення проблеми утилізації непридатних до використання пестицидів, проте на державному рівні тільки починають обговорювати прийняття відповідної державної програми. Нагальним є все таки пришвидшення затвердження саме державних програм із визначенням чітких заходів для її реалізації і джерел фінансування та посилення контролю за виконанням покладених повноважень на органи на місцях та відповідальності у разі ігнорування чи недбалості з поводженням з непридатними пестицидами.

Список літератури.

1. Аграрне право України: Підручник / За заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
2. Пестициди і технічні засоби їх використання: Навч. посіб. / За ред. М.Д. Євтушенка, Ф.М. Марютіна. Харків: Харк. держ. аграр. ун-т, 2001. 95 с.
3. Сакаджі К.Б. Історико-правовий аспект застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. Перші кроки в науці. 2010. № 110. С. 241–248.
4. Порядок накопления, транспортировки, обезвреживания и захоронения токсичных промышленных отходов (Санитарные правила): Главный государственный Санитарный врач СССР от 29 декабря 1984 г. № 3183-84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3183400-84#Text> (дата звернення: 12.09.2021 р.).
5. Методические рекомендации неправительственным организациям по проведению первичной инвентаризации устаревших и запрещенных к использованию пестицидов и агрохимикатов. URL: <http://www.ecoaccord.org/pop/mr/contents.htm> (дата звернення: 12.09.2021 р.).
6. Корнет В.А., Підліснюк В.В Проблема непридатних і заборонених до використання пестицидів на Україні та їх вплив на здоров'я населення. Екологічна безпека. URL: [http://www.kdu.edu.ua/EKB_jurnal/2010_2\(10\)/pdf/43.pdf](http://www.kdu.edu.ua/EKB_jurnal/2010_2(10)/pdf/43.pdf) (дата звернення: 12.09.2021 р.).
7. Офіційний сайт ФАО. URL: <http://www.fao.org/ag/AGP/AGPP/Pesticid/Disposal/> (дата звернення: 12.09.2021 р.).
8. Про отруєння: Чому Україна не може утилізувати залишки пестицидів. Бізнес. 26.05.2020 р. URL: <https://business.ua/uk/protruennya-chomu-ukrajina-ne-mozhe-utilizuvati-zalishki-pestitsidiv> (дата звернення: 12.09.2021 р.).
9. Обласні державні адміністрації отримали можливість без втручання Мінприроди вирішувати проблеми із застарілими пестицидами та закинутими хімісховищами: журнал «ECOBUSINESS». Екологія підприємства. 05.03.2019 р. URL: <https://ecolog-ua.com/news/oblasni-derzhavni-administraciyi-otrymaly-mozhlyvist-bezvtruchannya-minprirody-vyrishuvaty> (дата звернення: 12.09.2021 р.).
10. Скрипняк А. На Сумщині оголосили тендер на утилізацію 12 тон отрутохімікатів. URL: <https://suspilne.media/116935-sumioblenergo-protislahrembudu-oblenergo-zvinuvacie-kpu-kradizci-elektriki/> (дата звернення: 12.09.2021 р.).
11. Кравцова К.М. Обіг пестицидів у сільському господарстві України як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Випуск 31. Том 2. С. 143–146.

References

1. Agrarne pravo Ukrayiny [Agrarian law of Ukraine] (2010) / Za zag. red. V.M., Yermolenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 608 (in Ukrainian).
2. Pestycydy i technichni zasoby yikh vykorystannya [Pesticides and technical means of their use] (2001) / Za red. M.D., Yevtushenka, F.M., Maryutina. Kharkiv: Kharkov. derzh. agrar. un-t, 95 (in Ukrainian).
3. Sakadzhi, K.B. (2010). Istoryko-pravovyy aspekt zastosuvannya zasobiv zakhystu silskogospodarskykh roslyn. Pershi kroky v nauci [Historical and legal aspect of the application of plant protection products. The first steps in science], 110: 241–248 (in Ukrainian).
4. Poryadok nakopleniya, transportirovka, obezvrezhyvaniya i zakhoroneniya toksychnykh promyshlennykh otkhodov (Sanitarnye pravyla) [The procedure for the accumulation, transportation, disposal and disposal of toxic industrial waste (Sanitary

- rules]] (1984): Glavnyi gosudarstvennyi Sanytarnyi vrach SSSR ot 29.12.1984 № 3183-84. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3183400-84#Text> (in Russian).
5. Metodicheskie rekomendatsii nepravitel'stvennym organizatsiiam po provedeniuiu pervichoi inventarizatsii ustarevshikh i zapreshchennykh k ispolzovaniuiu pestitsidov i agrokhimikatov [Methodological recommendations to non-governmental organizations on conducting an initial inventory of obsolete and banned pesticides and agrochemicals]. Available at: <http://www.ecoaccord.org/pop/mr/contents.htm> (in Russian).
 6. Kornet, V.A. & Pidlisnyuk, V.V. Problema neprydatnykh i zaboronenykh do vykorystannya pestytsydiv na Ukraini ta yikh vplyv na zdorovya naselennya. Ekologichna bezpeka [The problem of unusable and banned pesticides in Ukraine and their impact on public health. Ecological safety]. Available at: [http://www.kdu.edu.ua/EKB_jurnal/2010_2\(10\)/pdf_43.pdf](http://www.kdu.edu.ua/EKB_jurnal/2010_2(10)/pdf_43.pdf) (in Ukrainian).
 7. Ofitsiyniy sayit FAO [Official FAO website]. Available at: <http://www.fao.org/ag/AGP/AGPP/Pesticid/Disposal/> (in Ukrainian).
 8. Pro otruyennya: Chomu Ukraina ne mozhe utylizuvaty zalyshky pestytsydiv. Biznes [About poisoning: Why Ukraine cannot dispose of pesticide residues. Business] (2020). Available at: <https://business.ua/uk/protruennya-chomu-ukrajina-ne-mozhe-utilizuvati-zalishki-pestitsidiv> (in Ukrainian).
 9. Oblasni derzhavni administratsiyi otrymaly mozhlyvist bez vtruchannya Minpryrody vyrishuvaty problem iz zastarilymy pestytsydamy ta zakynutymy khimskhovyshchamy. Zhurnal «ECOBUSINESS». Ekologiya pidpryyemstva [Regional state administrations were given the opportunity to solve problems with obsolete pesticides and abandoned chemical storage facilities without the intervention of the Ministry of Environment: ECOBUSINESS magazine. Ecology of the enterprise] (2019). Available at: <https://ecolog-ua.com/news/oblasni-derzhavni-administratsiyi-otrymaly-mozhlyvist-bez-vtruchannya-minpryrody-vyrishuvaty> (in Ukrainian).
 10. Skrypnyak, A. Na Sumshchyni ogolosyly tender na utylizatsiyu 12 ton otrutokhimikativ [The Sumy region has announced a tender for the disposal of 12 tons of pesticides]. Available at: <https://suspilne.media/116935-sumioblenergo-proti-slahrembudu-oblenergo-zvinuvacue-kp-u-kradizci-elektriki/> (in Ukrainian).
 11. Kravtsova, K.M. (2015). Obig pestytsydiv u silskomu gospodarstvi Ukrainy yak ob'ekt administrativno-pravovogo reguluyvannya. Naukovyy visnyk Uzhgorodskogo natsionalnogo universytetu [Circulation of pesticides in agriculture of Ukraine as an object of administrative and legal regulation. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University], 31(2): 143–146 (in Ukrainian).

O.V. Hafurova & O.V. Kukhar (2021). LEGAL REGULATION OF UTILIZATION NON-SUITABLE PESTICIDES ACCUMULATED DURING THE USSR. *Law. Human. Environment*, 12(3): 46-53. <https://doi.org/10.31548/law2021.03.006>

Summary. The article provides a scientific and theoretical analysis of the legislation of the USSR, Ukrainian legislation. Particular attention is paid to establishing features in the legal regulation of seizure, utilization, destruction and disposal of unusable or prohibited pesticides and agrochemicals and containers from them.

The authors conclude that today, given the need to improve the environment, more efforts are needed at the state level to utilize pesticides accumulated during the Soviet era, primarily to approve the state program with clear measures for its implementation and sources of funding.

Today, regional state administrations have the opportunity without the intervention of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine to solve problems with obsolete pesticides and agrochemicals, as well as to determine where it is most profitable to dispose of these substances. Thus, to date, the process of reducing unusable pesticides has been launched. It aims to improve the ecological situation in the country, help reduce the negative impact on people's lives and health, and allow agriculture to develop.

Keywords: waste, industrial waste, pesticides, plants protecting products, utilization of pesticides, container, agriculture
